

עבודת הגשה לקורס שנתי - הסתדרות המורים - תשע"ה - שבתון - "אופק חדש - 60 שעות"

"נופים ואתרים בארץ ישראל"

בהדרכת ברוך שמולביץ - יום ד'

עלפי מרדכי (ז"ל)

הוגה ובונה המשוריינים

בפרצת הדרך לירושלים ושחרורה מהמצור בשנים 8-1947

רקע היסטורי:

ירושלים הנצורה במלחמת העצמאות - דצמבר 1947 עד יוני 1948

ערב מלחמת העצמאות גרו בירושלים כ-100,000 תושבים יהודים, שמרביתם שכנו בעיר המערבית.

השכונות והאזורים היהודיים לא היוו רצף אחד, וחלקם היו מבודדים בתוך שכונות ערביות כשהם מנותקים מירושלים העברית (הרובע היהודי, בית הכרם ובית וגן, הר הצופים, תלפיות. ובסמיכות לעיר: נוה-יעקב, עטרות, רמת רחל, הרטוב, יישובי גוש עציון, סדום וצפון ים המלח).

וכ-65,000 תושבים ערבים ששכנו בעיר המזרחית.

ב-29 בנובמבר 1947 אישר האו"ם ברוב של שני שלישים את המלצות הוועדה בעניין ארץ ישראל, בדבר סיום המנדט הבריטי וחלוקת הארץ לשתי מדינות: מדינה יהודית שתכלול את הגליל המזרחי, מישור החוף עד באר טוביה והנגב, ומדינה ערבית בשאר חלקי הארץ.

לגבי ירושלים הוחלט כי תהיה אזור בינלאומי, מתוקף קדושתה לשלוש הדתות המונותאיסטיות. לאזור ירושלים נודעה חשיבות צבאית רבה, היות שהעיר וסביבותיה מוקפים בהרים והשולט בהר-הוא השולט במרחב.

ביישוב היהודי לא קיבלו שבמדינה יהודית - ירושלים לא תהיה בירתה. ירושלים, הייתה מוקפת מכל עבריה יישובים ערביים שחלשו על דרכי הגישה אליה מכיוון מזרח, צפון ודרום. מיקומה הגיאוגרפי, אפשר מוצא אחד - לאזור רצועת החוף דרך הכביש שהתפתל ממערב לעיר בין ההרים לכיוון באב אל ואד (שער הגיא) ומשם המשך דרך חולדה לתל אביב וליישובים היהודיים בשפלת החוף.

כביש זה עבר דרך כפרים ערביים שהפריעו לתחבורה היהודית העוברת בו, בייחוד בקטע שבין באב אל ואד ועד הכניסה לעיר.

הכוח הצבאי היהודי העיקרי היה ארגון ה-"הגנה", שמנה כ-45,000 איש ואשה.

(בנוסף להגנה היו בארץ האצ"ל, הלח"י, משוחררי הבריגדה היהודית ומשוחררי הצבא הבריטי).

היישוב הערבי ראה בעיר סמל לכוח הכיבוש של האסלאם בחודש מארס 1948 חסם עורק התחבורה היחיד לעיר, שמנע את האפשרות להביא הספקה, מזון, ציוד, חומרי רפואה, נשק ותחמושת לירושלים - העיר הושמה במצור. בנוסף התקיף והפגיו את שכונות העיר יומם ולילה. ברשות הערבים הייתה כמות גדולה של רובים ונשק קל (אך לא נשק כבד).

בראש האוכלוסייה הערבית בארץ עמד הוועד הערבי העליון בהנהגת המופתי חאגי אמין אל חוסייני.

מכאן, שהיהודים והערבים לחמו על ירושלים בחירוף נפש.

הלחימה החלה מיד למחרת ההצבעה באו"ם שמסמן את ראשית מלחמת העצמאות, בידיעה של שני הצדדים כי ניצחון בחזית ירושלים שקול כמעט לניצחון במלחמה כולה. ואכן, המאבק המרכזי בחלקה הראשון של המלחמה היה על נתיב התחבורה היהודית לירושלים.

ההתקפה הערבית הראשונה הייתה על אוטובוס אזרחי שעלה לירושלים.

"היה ברור מכל כי המערכה על ירושלים לא תוכרע בעיר העתיקה, אף לא בקטמון ובשייח' ג'ראח, כי אם באותו פס אספלט צר המחבר את ירושלים עם תל אביב.
הכביש הוא עורק החיים של העיר ובלעדיו לא הייתה תקווה להחזיק מעמד" (עמוס איילון, 1948).

עלפי מרדכי (ז"ל)

נולד בשנת 1914 בבגדד שבעירק, למנשה ומסעודה עלפי.
כשהחלה בעירק תנועת הציונות להתעורר ובהיותו בגיל עשר, בשנת 1924 הגיע לשכונת נחלאות שבירושלים, עם אחותו ובעלה שאך זה נשאו, ומצאו להקים את ביתם בישראל.
תחילה למד מספר חודשים בחדר, אך כשהוחלט כי ראוי שיקבל חינוך פחות דתי ויותר ציוני עבר לקיבוץ עין-חרוד (הוקם בשנת 1921).

עלפי מרדכי, חי עם אנשי העלייה השלישית למד את שפתם ודיבר רוסית, גרמנית ויידיש, בנוסף לערבית והעברית שרכש בילדותו, בבית הוריו.

את חינוכו, השכלתו, חבריו והכשרתו המקצועית רכש בקיבוץ עין-חרוד שבעמק יזרעאל.
ראשות דרכו בנעוריו הייתה במשימת ההתיישבות באדמת עמק יזרעאל וההגנה עליה.

בשנת 1934 בהיותו בן 20, נשלח עם קבוצת מהקיבוץ לים המלח / קלי"ה (קם לתחייה ים המלח) תחת פיקוחו של המהנדס נובומיסקי ושם החלו את בנייתו של מפעל האשלג הראשון.

הצטרף והיה חבר ב"הפועל סניף ים המלח"- ארגון הספורט של ישראל לתרבות הגוף, שהיווה "חלק בלתי נפרד של תנועת הפועלים העברית אשר יעודה ההיסטורי הוא לבנות את מולדת העם העברי העובד. גאולת המוני העם העברי מחיי הגלות, והעברתו לחיי עבודה פרודוקטיביים הבנויים על יסודות כלכליים, סוציאליים ופוליטיים צודקים בארץ ישראל".

בשנת 1936, (מאורעות תרצ"ו- תרצ"ט, 1936-1939) חזר לירושלים לתמוך ולהתאחד עם הוריו ויתר אחיו שהגיעו עם השנים מעירק. הבריטים שלטו בארץ. בתקופה זו החלו הברחות הנשק לארץ, והחל יצור נשק מקומי. מרדכי שגדל והתחנך על אידיאולוגיה והחזון הציוני, החליט כי יש ביכולתו לתרום למאבק ופתח מסגריה ברחוב השקמה 6, בירושלים. והפך לראשוני התורמים לתעשייה הצבאית בישראל. במקביל, היה ב"הפועל"- מדריך אומנות לחימה וג'אוג'יצו לימד "קלוב" של צעירים וגייס אותם לארגון ההגנה, שהיה לו חלק פעיל ומשמעותי בו. כאשר התברר לבריטים שפעולות האיבה של הערבים מכוונת גם נגדם, הסכים הממשל הבריטי המנדטורי לשיתוף פעולה עם ההגנה, והסכים לגייס בהתנדבות יהודים במסגרת הנוטרים שהיו לשוטרים הכפופים לשלטונות המנדט אך למעשה היו מפקדים בהגנה וחברים בה. חיל הנוטרים היה במסגרת מבצעית ואימונית של ההגנה והעניק להם חופש פעולה בכל רחבי הארץ, עלפי מרדכי (ז"ל) נמנה עמם, אימן וחימש צעירים.

עיקר החימוש של ההגנה כלל נשק שהוחזק ביישובים, אצל יחידות החי"ש, הפלמ"ח ובבסיסים מרכזיים. התחמושת הייתה בצמצום רב, דבר שהשפיע על יכולת הלוחמים בקרבות. במסגרת ההחלטה לכוון כוח צבאי במתכונת סדירה, עסקה ההגנה בתחילת המלחמה בארגון מחדש.

בפרש מלחמת העצמאות:

בשנת 1944 הביאה בריטניה את בעיית ארץ ישראל לפני האו"ם. בהצבעה שנערכה בכ"ט בנובמבר 1947, התקבלה ברוב גדול, ההחלטה לחלק את ארץ ישראל לשתי מדינות: יהודית וערבית.

האו"ם החליט על גבולות מצומצמים למדינה היהודית ועל פיקוח בין לאומי על ירושלים. הישוב היהודי קיבל את ההחלטה בשמחה למרות הכל בתקווה לחידוש עצמאותו ובתקווה לחיות בשלום עם המדינה הערבית השכנה, שגם על הקמתה ועל גבולותיה הוחלט באותו מעמד.

הערבים התנגדו להחלטה זו והודיעו, כי ישתמשו בכוח כדי למנוע את הקמת המדינה היהודית. כבר ביום שלמחרת החלו לבצע את איומיהם. בריטניה הייתה מאוכזבת מהחלטת האו"ם על סיום המנדט שלה על ארץ-ישראל. חייליה הפסיקו לשמור על גבולות הארץ ואפשרו לכנופיות של ערבים לחדור לתחומי ארץ-ישראל. הבריטים הודיעו אמנם שהם ניטרליים, אך נקטו למעשה עמדה לטובת הערבים. הערבים החלו לתקוף ישובים יהודיים מבודדים, ירו על כלי-רכב בדרכים, בצעו פעולות חבלה ורצח. נתקו כבישים ועשו פיגועי טרור במרכזים של האוכלוסייה היהודית. התחברה בכבישי הארץ הייתה קשה ומסוכנת ביותר. ירושלים הייתה במצור.

עלפי מרדכי-

(בשנת 1943- התחתן עם מי שהייתה פעילה בשי"י – שירות ידיעות ובשנת 1944 נולד בנו בכורו).

באוגוסט 1947, נהרג אחיו הצעיר, יוסף בן ה-17 מאש הבריטים עם עוד 4 צעירים בתל אביב. בהשתוללות חסרת רסן שמטרתה "לשבור את רוחו של הישוב העברי לקראת ההכרעה המדינית" (אחדות, בטאון האגוד הקומוניסטי בארץ-ישראל) מילותיו האחרונות של יוסף, בעת נורה בגבו היו "אני רוצה לחיות - אני רוצה להיאבק למען חרותנו, למען ביטחוננו, למען הארץ המשוחררת".

עלפי היה ער לשבר ההולך וגדל. לטראומה האישית והמשפחתית, על האובדן הגדול של האח הצעיר, בן הזקונים האהוב. ער למצוקת הישוב היהודי בעיר לאור האסונות שפקדו אותו במיוחד לאחר כ"ט בנובמבר ותגובת הערבים, שפגע קשה במצב הכללי שהיה בכי רע, צמצום, ילות וחוסר שלטו בכל. אשתו הייתה קרבה ללדת את בנם השני.

משך כל זמן הקרבות התנהלו במוסדות האו"ם דיונים בדבר הפסקת-אש או הפוגה בארץ-ישראל. אולם כל עוד ידם של הערבים הייתה על העליונה, הם דחו את מועד ההפוגה, בתקווה יצליחו להביס את היהודים בשדה הקרב. במיוחד קשה היה המצב בירושלים. העיר הייתה מצור, והמחסור היה גדול. מצרכים חיוניים, כמו מזון או דלק לבישול, חולקו בקיצוב. כל ש צוידה בפנקס תלושים אשר זיכו אותה במנת מצרכים מתאימה. מנת הלחם הייתה 160 גרם ליום לנפש, וכאשר החמיר המצב, ירדה מנת הלחם ל-130 גרם ליום. כל אדם קיבל

חמישית כיכר לחם ליום! אספקת החשמל לבתים הופסקה, כדי לחסוך בדלק, ולצורך בישול ואפייה חולק לתושבים נפט בהקצבה. היו מקרים בהם יצאו תושבי ירושלים לשדה לקושש עצים, ששימשו לבישול בחצרות הבתים, ועלי כובזה - למאכל. בהיעדר חשמל, אי אפשר היה להפעיל את הרדיו, וכדי לספק לתושבים מידע על הנעשה, הותקנו במקומות שונים בעיר 26 רמקולים שחוברו למקלטי-רדיו במקומות שבהם סופק חשמל. באמצעות רמקולים אלה שידרה תחנת השידור "קול ירושלים" חדשות מן החזית וכן הודעות ממטה ההקצבות בדבר חלוקת מצרכים.

כל שירותי האוטובוסים נפסקו, וכן חל איסור על השימוש במכוניות פרטיות. לשירות הציבור הועמד מספר קטן של מוניות, ובשעת חירום פעלו האמבולנסים. כדי לשמור על הסדר בשעת חלוקת המצרכים, אורגנו במסגרת "משמר העם" גברים ונשים שלא היו חייבים בגיוס. אנשי "משמר העם", שבחודש יוני הגיע מספרם ל-3,200, תרמו תרומה חשובה ביותר לשמירה על גגות החיים האזרחיים בירושלים, ורבים מהם אף נפגעו מהפגזות האויב. מאז צאת הבריטים את העיר, הופסקה גם זרימת המים בבתים. כרגיל קיבלה ירושלים את מימיה ממעיינות ראש-העין, ליד פתח-תקוה, והמים הוזרמו לבירה בעזרת שלוש תחנות שאיבה (אחת באזור לטרון ושתיים במעלה הכביש משער-הגיא לירושלים). כל עוד היו הבריטים בארץ נשמרו תחנות שאיבה על-ידי הצבא, אולם ביום שהבריטים עזבו את ירושלים ניתקו הערבים את הצינור. למרבה המזל, היו רוב הבתים בירושלים מצוידים בבורות מים והיהודים השכילו למלא אותם במים בעוד מועד. ב-14 במאי היה בעיר מלאי של 115,000 מ"ק מים, כמות שהייתה אמורה להספיק לארבעה חודשים (במנות של 10 ליטר ליום לנפש). כל בורות המים נעלו והמים חולקו לתושבים באמצעות מכלים מיוחדים שהועמסו על מכוניות משא או על עגלות רתומות לסוסים

עלפי מרדכי, שהיה בעל מסגריה גדולה באותם הימים, ברחוב השקמה 6 בירושלים, ובה למעלה מ-30 פועלים, לא שקט, לא יכל לסבול יותר את מצוקת הישוב הקשה, את המצור ואת המחסור הגדול שפגע בכל.

הגה ועשה מעשה מכונן שתרם רבות לעיר ירושלים והצלת תושביה.

במשך לילות רבים, עם רדת החשכה הכניס עם אנשיו לתוך המסגרייה משאיות גדולות ושם תכנן והחל לשריין אותן.

דופן המשאיות והחלונות, צופו על ידי ריתוך לוחות ברזל עבים במיוחד. לנהג השאיר אשנב קטן בחזית כדי שדרכו ניתן יהיה לראות את הדרך. מאחור, בארגז היו מספר חריצים לאוורור וחרכי ירי למלווה השיירות.

ארגון השיירות של הלוחמים היהודיים הלך והתפתח ככל שהמלחמה עצמה צברה תאוצה. הצורך בנסיעה בשיירה נבע מהתקפות ערביות על צירי הדרכים, מתוך מטרה ליצור נתק בין נקודות ההתיישבות היהודיות בכל רחבי הארץ ובירושלים בפרט. עם תחילת המלחמה גויסו למשימת אבטחת השיירות כוחות הרזרבה (מילואים) של הפלמ"ח. כחלק מהגדוד השישי הם אבטחו את קטע ירושלים-שער הגיא על ידי נסיעה לאורך הציר במוניות. בכל מונית ישבה חוליה של ארבעה אנשי פלמ"ח: שני בנים ושתי בנות שהחביאו את הנשק על גופן. הבריטים שהסתובבו על הציר עצרו לעתים את השיירות ואף אסרו מלווים שהחזיקו ברשותם נשק לא חוקי. **עלפי מרדכי הגה, פיתח, בנה והרכיב במשאיות תחתית כפולה, מעין מגירות, בהן ניתן היה להחביא נשק להילחם, להתגונן להרתיע ולהכניסו לעיר, לפני פרוץ המלחמה.** הנשק הוחבא היטב ובחכמה.

עם החכרוה, חיפושי הבריטים התמקדו גם כאשר החמיר המצב והמשיכו במאמץ עד למיניחתם את הארץ. הנשק שהגיע לירושלים אוכסן במרתף בניין הסוכנות ובבניין חברת "המקשר" שהיה בו סליק.

יחדת הליווי בירושלים התחלקה לשש כיתות, כל כיתה בת 10-12 איש. לכל שיירה תמלוג שתי כיתות. מפקדי הכיתות היו גם מפקדי השיירות. הם נסעו בדרך כלל ברכב הראשון בתחילה היו כמה מוניות ובהמשך משוריינים. השיירות היו יוצאות מירושלים מנסע עד מעמייס ביום. על המשוריינים העלו אוכל ותחמושת, נגדים וסמיכות. על מנת להגמיש את הסחורה למשוריינים ולמשאיות לירושלים היה נדרש אישור מיוחד. בדרך כלל יצאו מדי יום מירושלים לתל אביב ומתל אביב לירושלים שתי שיירות משא ושתי שיירות נוסעים. היוצאות הייתה בדרך כלל בבוקר בסמוך לשעה 06:00. שיירות הנוסעים מירושלים יצאו מתחנת "אגד", ואילו שיירות המטען יצאו מרחוב החלף בבית הכרם, משכונת המקשר הסמוכה לקריית משה או משכונת ימין משה.

בסוף חודש מרץ 1948 הגיע היישוב לשעת משבר במלחמה בדרכים. מספר משוריינים יצאו מכלל שימוש כמה נפלו ונלקח על ידי הערבים. חלק מהדרכים נחסמו וירושלים העברית נותקה מהשפלה. ככל שנמשכו הקרבות רבו הקרבות (היישוב איבד עד אז קרוב לאלף ומאתיים יהודים, למעלה ממחציתם אזרחים). במיוחד החמיר מצבה של ירושלים לנוכח המצור הכבד. הערבים המשיכו במאמציהם לניתוק העיר, מתוך ידיעה כי הכנעת ירושלים העברית תהיה בבחינת מכה אנושה ליישוב היהודי. הנהגת היישוב החליטה למרוץ את הדרך לירושלים בכל מחיר. בראשית אפריל 1948 התקבלה החלטה על יציאה למבצע לפריצת הדרך אל העיר, מבצע "נחשוף". (ואחריו "הראל" "מכבי", "בן נון" ו"יורם"). בעקבות מבצע נחשוף ופריצת דרך בורמה, ניתן היה להעביר שיירות לירושלים בצורה רציפה ובטוחה לאחר שחוסר האיום הערבי על הדרך.

תנועת השיירות לירושלים נמשכה עד מאי 1948. (ב- 27.5.1948 נולד יגאל, בנו השני של מרדכי עלפי).

בחודש יוני, תוך כדי הקרבות, אותרה דרך חלופית שהוכשרה להעברת שיירות מזון והספקה לירושלים - הלא היא "דרך בורמה". בכך הוסר חלקית, בחודש יולי, המצור על ירושלים לאחר כשבעה שבועות.

לאחר קרבות "עשרת הימים" (9 עד 18 - ליולי 1948) שבהם נכבשו שטחים והורחב פרודור ירושלים, נסללה דרך נוחה יותר שכונתה "דרך הגבורה" (יותר מאוחר "כביש הגבורה").

עלפי מרדכי

קיבל לאחר קום המדינה מספר אותות ועיטורי כבוד של לוחמי המדינה.
והיה לאחד האורחים החשובים בהכתרתו של חברו היקר, אפרים קציר לנשיא מדינת
ישראל הרביעי.

אשתו מספרת: "כשהמדינה שקטה... במשך שנים חיזרו אחריו אנשי האקדמיה
לאמנות של בצלאל שיהיה אחד ממרציה, אך עלפי סרב בכל תוקף לעזוב את
המסגרייה שלו ולהפסיק את פרנסתם של עשרות משפחות בעיר. לבסוף הגיעו לפשרה,
כי המסגרייה שלו תהייה מוקד עלייה לרגל לסטודנטים, תשמש כסדנה לימודית.
עשרות תלמידים הגיעו אליו, מהארץ ומהעולם ונכתב עליו במספר עיתונים, חוברות
וספרים.

עלפי מרדכי, השאיר במותו אישה, 6 ילדים, 13 נכדים ומספר נינים.
נפטר בירושלים, ביום שבת כט' באדר תשנ"ד, ה- 12.3.1994, בהיותו בן 80.
נטמן בבית המנוחות בגבעת שאול.